ਚੌਥੇ ਨਾਨਕ

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ

ਅਕਤੂਬਰ ੨੧, ੨੦੨੫

ਸ੍ਰੀ ਹੇਮਕੁੰਟ ਫ਼ਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਇੰਕ ਦੇ
ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਵਲੋਂ

ਚਿੱਤਰਕਾਰ: ਇਸ਼ਪਾਲ ਕੌਰ ਢਿਲੋਂ
www.ishpalkaur.com

ਤਤਕਰਾ

	ਭੂਮਿਕਾ	੩
੧	ਚੌਥੇ ਨਾਨਕ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਜੀਵਨ	੪
੨	ਸਿੱਖ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ	੭
੩	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨੀ	੯
੪	ਚੌਥੇ ਨਾਨਕ ਵਜੋਂ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ ਦੀ ਚੋਣ	੧੦
੫	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ	੧੨
੬	ਪ੍ਰਮਾਤਮਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜ਼ੋਰ	੧੪
੭	ਮਸੰਦ ਪ੍ਰਣਾਲੀ	੧੬
੮	ਸਿੱਖ ਆਨੰਦ-ਕਾਰਜ - ਲਾਵਾਂ	੧੭
੯	ਅਗਲੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨਾ	੧੯
੧੦	*ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਉਣਾ*	੨੧
੧੧	ਚੌਥੇ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸਤਾਈਆਂ	੨੨
੧੨	ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਘਟਨਾਵਾਂ	੨੩
	ਹਵਾਲੇ	੨੪
	ਹੇਮਕੁੰਟ ਫ਼ਾਉਂਡੇਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ	੨੫

ਭੂਮਿਕਾ

ਹੇਮਕੁੰਟ ਫ਼ਾਉਂਡੇਸ਼ਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਿਊ ਯਾਰਕ, ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ (੧੯੮੦ ਵਿਚ) ਚਾਰ ਦਹਾਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਫ਼ਾਉਂਡੇਸਨ ਦੇ ਪਰਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਪੱਛਮੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ੬-੨੫ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਆਯੂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਅਤੇ ਨੌ-ਜੁਆਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਾ, ਆਮ ਲੋਕਾ ਵਿਚ ਬੋਲਣ ਦਾ ਗੁਣ ਸਿਖਾਣਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਹੋਣ ਵਜੋਂ ਗੌਰਵ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨੀ-ਅਧਾਰਤ ਸਿਖਿਅਕ ਪੁਸਤਕਾ ਰਾਹੀਂ, ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਰਾਹੀਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਫ਼ਿਲਾਸਫ਼ੀ ਰਾਹੀਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਨੌ-ਜੁਆਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਬਾਰੇ ਜਾਨਕਾਰੀ ਨੂੰ ਦੂਸਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਬਾਤ ਕਰਦਿਆਂ ਸਿੱਖੀ ਬਾਰੇ ਸੁਚੱਜੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਦਸ ਸਕਨ।

ਫ਼ਾਉਂਡੇਸ਼ਨ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਯੋਜਿਤ ਕੀਤੇ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਅਦਾਇਗੀ ਲਈ ਇਕ ਸਾਲਾਨਾ ਗੋਸ਼ਟੀ-ਸੰਮੇਲਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੬-੮ ਸਾਲ, ੯-੧੧ ਸਾਲ, ੧੨- ੧੪ ਸਾਲ, ੧੫-੧੭ ਸਾਲ ਅਤੇ ੧੮-੨੫ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਯੋਗੀ ਇਸ ਪ੍ਰਤੀਯੋਗਤਾ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਹਰੇਕ ਗਰੁੱਪ ਲਈ ਇਕ ਆਯੂ-ਉਚਿੱਤ ਪੁਸਤਕ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਗੋਸ਼ਟੀ-ਸੰਮੇਲਨ ਪ੍ਰਤੀਯੋਗੀਆ ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਅਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੰਚ ਤੋਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜੁਆਬ ਦੇਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਨ-ਕਲਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਤੀਯੋਗੀਆ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹਰ ਸਾਲ, ਇਕ ਤਿੰਨ-ਪੱਧਰੀ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਪੱਧਰ ਤੇ, ਅਮਰੀਕਾ ਇੰਗਲੈਂਡ ਅਤੇ ਕੀਨੀਆ ਤੋਂ ਕੋਈ ੨੫੦੦ ਬੱਚੇ ਅਤੇ ਨੌ-ਜੁਆਨ ਸਥਾਨਕ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਲਗ ਬਗ ੪੦੦ ਪ੍ਰਤੀਯੋਗੀ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਸਥਾਨਕ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਇਹਨਾ ਵਿਚੋਂ ਪਹਿਲਾ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਪੱਧਰ ਦੇ ਸਥਿਤੀ-ਧਾਰਕ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਤੀਜੇ ਪੱਧਰ ਤੇ, ਲਗ ਭਗ ੧੨੫ ਪ੍ਰਤੀਯੋਗੀ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾ ਵਿਚੋਂ ਦੂਜੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸਥਿਤੀ-ਧਾਰਕ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਇਹੀ ਅੰਤਮ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਹੈ।

ਬੀਤੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ, ਫ਼ਾਉਂਡੇਸ਼ਨ ਨੇ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਯੂਕੇ ਆਦਿਕ ਵਿਚ ਛਪੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ। ਫ਼ਾਉਂਡੇਸ਼ਨ ਨੇ ਹਰ ਸਾਲ ਹੀ ਮਾਪਿਆਂ, ਪ੍ਰਤੀਯੋਗੀਆ ਅਤੇ ਜੱਜਾਂ ਨੇ ਉਚਿੱਤ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮੁਕਾਬਲੇ ਲਈ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੀਆਂ ਕੁਝ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤਸੱਲੀ-ਬਖ਼ਸ਼ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ, ਵਾਕ-ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਪਰਸੰਗ ਕੁਝ ਪੱਛਮੀ ਸਰੋਤਿਆਂ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਬਹੁਤੀਆਂ ਗਾਥਾ ਅਤੇ ਸਾਖੀਆਂ ਕਿਸੇ ਦਲੀਲ ਜਾਂ ਸਧਾਰਨ ਧਾਰਣਾ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦੇਣ ਦੇ ਬਦਲੇ ਅਣ-ਉਚਿਤ "ਚਮਤਕਾਰੀ"ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਸੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ, ਫ਼ਾਉਂਡੇਸ਼ਨ ਨੇ ਕੁਝ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਲਿਖਣ ਲਈ ਖੁਦ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਕਿ ਗੋਸ਼ਟੀ ਸੰਮੇਲਨ ਅਤੇ ਸਾਲਾਨਾ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਲਈ ਉਚਿਤ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਉਪਲੱਬਦੀ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਫ਼ਾਉਂਡੇਸ਼ਨ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸੇਵਾ ਦੀ ਜਿਮੇਵਾਰੀ ਲਈ।

ਹਥਲੀ ਪੁਸਤਕ ੬-੮ ਸਾਲਾ ਦੇ ਗਰੁੱਪ ਲਈ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਿਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਦਲੀਲ ਪੂਰਵਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ ਕੀਤਾ ਜਾਏ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਸਧਾਰਨ ਅਤੇ ਆਸਾਨ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਤਾਂਕਿ ਗਲ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਸਮਝ ਆ ਸਕੇ। ਉਹਨਾਂ

ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨਾ ਦੇ ਹਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸਕੂਲ ਜਾਂਦੇ ਬੱਚੇ ਸਧਾਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਜਾਣੂ ਨ ਹੋਣ। ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਮਾਪਿਆਂ ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਸਮੱਗਰੀ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਹਾਇਕ ਬਣਨ ਤਾਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨਨ ਸਮਝਣ, ਨਾਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਯਾਦ ਰਖਣ। 'ਫ਼ਾਊਂਡੇਸ਼ਨ' ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਾਲਾਨਾ ਗੋਸ਼ਟੀਆਂ (ਬੋਲ ਚਾਲ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ) ਲਈ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਾਲਾਨਾ ਗੋਸ਼ਟੀਆਂ ਲਈ ਸਬੰਧਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ ਦੇਖੋ: ਾੲਬਸਟਿੲ ਾਾ.ਹੲਮਕੁਨਟ2ੋ.ਰਗ.

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀਆ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਦੋਨੋ ਰੁਪਾਂਤਰ ਸਾਡੀ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਤੇ ਹਨ। ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਚਲਾਏ ਜਾ ਰਹੇ 'ਸੰਡੇ ਸਕੂਲ' ਵੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਮੁਫ਼ਤ ਵਰਤ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਵਰਤਣ ਲਈ 'ਫ਼ਾਊਂਡੇਸ਼ਨ' ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਆਗਿਆ ਲੈਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ।

ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਬੇਹਤਰੀ ਲਈ ਕਿਸੇਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੀ ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰਾ ਅਤੇ ਟਿਪਣੀਆਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਹੀ 'ਜੀ ਆਇਆਂ" ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ।

ਕਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਵਾਇਸ ਪ੍ਰੈਸੀਡੈਂਟ
੫੧੬-੭੮੨-੩੨੫੭
hemkunt@hemkunt2.org
ਨਿਊ ਯਾਰਕ, ਯੂ. ਐੱਸ. ਏ.

੧. ਚੌਥੇ ਨਾਨਕ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਜੀਵਨ

੧੫੩੪ *(ਜਨਮ):* ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਚੂਨਾ ਮੰਡੀ (ਹੁਣ ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਵਿਚ ੨੪ ਸਤੰਬਰ ੧੫੩੪ ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਰਾਮਦਾਸ ਰਖਿਆ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਪਰਵਾਰ ਵਿਚ ਜਨਮ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਪਹਿਲੇ ਬੱਚੇ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ 'ਜੇਠਾ' (ਪਹਿਲਾਂ ਜਨਮ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਬੱਚਾ) ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਣ ਲਗਿਆ। ਆਪ ਦੀ ਮਾਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਮਾਤਾ ਦਇਆ ਕੌਰ ਸੀ ਅਤੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਬਾਬਾ ਹਰੀ ਦਾਸ ਸੀ।

ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਅਜੇ ਬਹੁਤ ਛੋਟੇ ਸਨ ਕਿ ਆਪ ਦੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਦੇਹਾਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਆਪ ਅਜੇ ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੇ ਹੀ ਸਨ ਕਿ ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਆਪ ਦੀ ਨਾਨੀ ਬੱਚੇ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਬਾਸਰਕੇ ਨਗਰ ਵਿਚ ਲੈ ਆਈ। ਪਰਵਾਰ ਬੁਹੁਤ ਗਰੀਬ ਸੀ। ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੀਆ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ, ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਛੋਟੀ ਉਮਰੇ ਹੀ ਛੋਲਿਆ ਦੀਆਂ ਘੁੰਗਣੀਆਂ ਵੇਚਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਹੋਨਹਾਰ ਬੱਚੇ ਸਨ। ਕੁਝ ਜੀਵਨਕਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ, ਜਦ ਭਾਈ ਅਮਰ ਦਾਸ ਦੀ ਆਯੂ ੬੨ ਸਾਲ ਸੀ (ਗੁਰੂ ਬਣਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ) ਨਾਨੀ ਮਾਂ ਕੋਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਾਮਾਦ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਦਾ ਅਫ਼ਸੋਸ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਬਾਸਰਕੇ ਆਏ, ਤਾਂ ਭਾਈ ਅਮਰ ਦਾਸ ਦਾ ਬੱਚੇ ਜੇਠਾ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਬਾਸਰਕੇ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਨਾਨੀ ਜੀ ਕੋਲ ਪੰਜ ਸਾਲ ਰਹੇ।

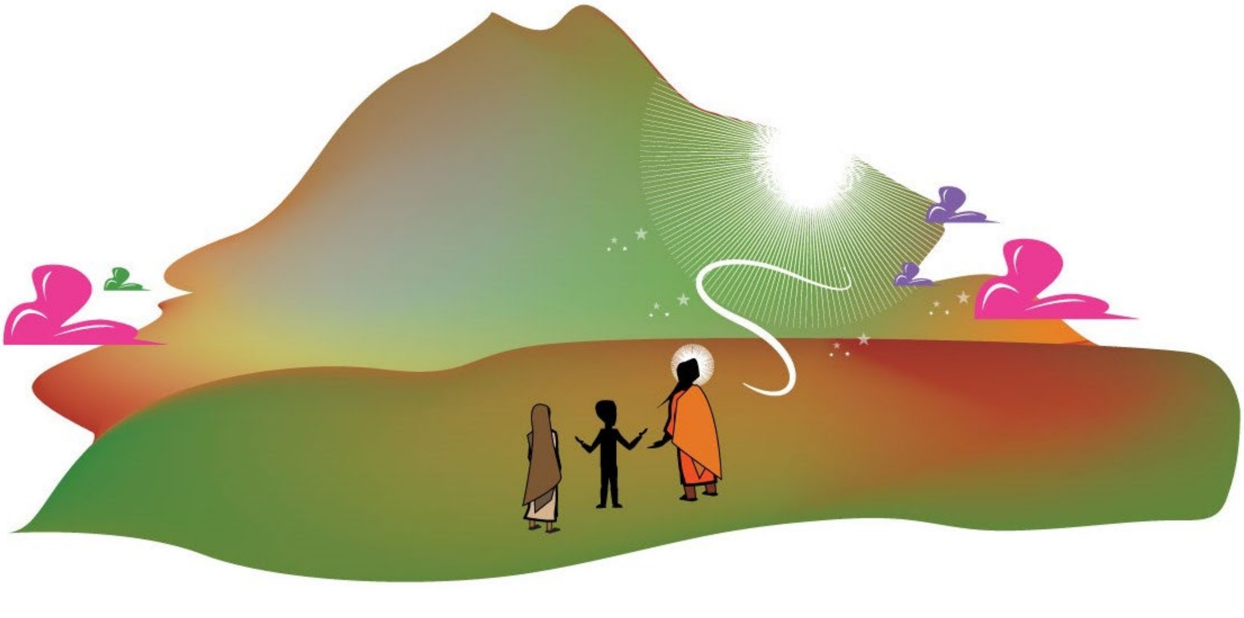

੧੫੪੬ *(ਆਯੂ ੧੨ ਸਾਲ):* ਦੂਜੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਕਹਿਣ ਅਨੁਸਾਰ, ਭਾਈ ਅਮਰ ਦਾਸ ਨੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਿਖੇ ਇਕ ਸਿੱਖ ਕੇਂਦਰ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਅਮਰ ਦਾਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਨਵੇਂ ਸਥਾਨ ਤੇ ਲੈ ਆਂਦਾ। ਆਪ ਨੇ ਨਾਨੀ ਜੀ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਜੇਠਾ ਨੂੰ ਵੀ ਬਾਸਰਕੇ ਤੋਂ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਲੈ ਆਂਦਾ। ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਨੇ ਉਥੇ ਵੀ ਉਬਲੇ ਛੋਲਿਆ ਦੀਆਂ ਘੁੰਗਣੀਆਂ ਵੇਚਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਭਾਈ ਅਮਰ ਦਾਸ ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਵੀ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਭਾਈ ਅਮਰ ਦਾਸ ਨਾਲ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਦੂਜੇ ਨਾਨਕ, ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਕੋਲ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਬਾਸਰਕੇ, ਖਡੂਰ ਅਤੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਦੂਰੀ ਤੇ ਨਹੀਂ ਹਨ।

੧੫੫੨ *(ਆਯੂ ੧੮ ਸਾਲ):* ੧੫੫੨ ਈ: ਵਿਚ ਭਾਈ ਅਮਰ ਦਾਸ ਤੀਜੇ ਨਾਨਕ ਬਣ ਗਏ। ਮਾਤਾ ਮਨਸ਼ਾ ਦੇਵੀ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਸੁਝਾ ਦਿਤਾ ਕਿ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਆਪਣੀ ਬੇਟੀ ਭਾਨੀ ਲਈ ਕਿਸੇ ਯੋਗ ਵਰ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਨ। ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਦੀ ਸਖ਼ਸ਼ੀਅਥ, ਸਿਆਣਪ, ਗੁਰਮਤ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰਤੀ ਲਗਨ ਨੇ ਤੀਜੇ ਗੁਰੂ, ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ, ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੋਗ ਵਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰ ਰਖਿਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨ ਬਣਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਕਿ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬੇਟੀ ਭਾਨੀ ਵਾਸਤੇ ਯੋਗ ਵਰ ਸਨ। ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਅਤੇ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਦਸੰਬਰ ੧੫੫੨ ਵਿਚ ਹੋਈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਤਿੰਨ ਲੜਕੇ ਪੈਦਾ ਹੋਏ: ਪਿਰਥੀ ਚੰਦ (੧੫੫੮ ਵਿਚ), ਮਹਾਂਦੇਵ (੧੫੬੦ ਵਿਚ) ਅਤੇ ਅਰਜਨ (੧੫੬੩ ਵਿਚ, ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਪੰਜਵੇਂ ਨਾਨਕ ਬਣੇ)। ਸ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰਾ ਪਰਵਾਰ ਕੋਲ ਹੀ ਰਹੇ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਸਿੱਖੀ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਲਗਨ ਨਾਲ ਮਗਨ ਰਹੇ। ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਵਿਚ ਆਪ ਦਾ ਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਲੰਬੇ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਦੌਰਿਆਂ ਤੇ ਅਕਸਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

੧੫੫੮ *(ਆਯੂ ੨੪ ਸਾਲ):* ਤੀਸਰੇ ਨਾਨਕ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਿੰਦੂ ਤੀਰਥ ਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਇਕੱਤਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਾਪਸ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਆ ਗਏ। ਇਸ ਪਰਚਾਰ ਦੌਰਾਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ, ਕਿਸੇ ਭੇਦ ਭਾਵ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਲੰਗਰ ਛਕਣਾ, ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਇਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ।

ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਪਹੁੰਚਣ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਬਾਉਲੀ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਵਾਇਆ। ਇਸ ਬਾਉਲੀ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਬਾਰੇ ਜਦੋਂ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਚਲਿਆ, ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਇਸ ਕੰਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਆਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਕ ਦਿਨ, ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਕੁਝ ਯਾਤਰੂ ਆਏ ਜੋ ਹਰਦੁਆਰ ਦੇ ਇਸਨਾਨ ਲਈ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਠਹਿਰੇ। ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੈਰਾਨ ਹੋਏ, ਜੋ ਕਿ ਇਕ ਹਿੰਦੂ ਖਤਰੀ ਪਰਵਾਰ ਦੇ ਲੜਕੇ ਸੀ ਅਤੇ ਸਿਰ ਉੱਪਰ ਟੋਕਰੀ ਚੁੱਕੀ ਮਿੱਟੀ ਢੋ ਰਿਹੇ ਸੀ ਅਤੇ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸਧਾਰਨ ਵਿਅੱਕਤੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹੇ ਸੀ। ਉਹਨਾ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਜਵਾਈ ਤੋਂ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਕੰਮ ਕਿਉਂ ਕਰਵਾ ਰਹੇ ਸਨ।

ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਣਕੇ, ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਨੂੰ ਉਹਨਾ ਨਾਲ ਨਰਾਜ਼ ਨਾ ਹੋਣ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਬੇਸਮਝ ਲੋਕ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਕੀ ਕਹਿ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਜਾਤ ਪਾਤ ਦੇ ਵਿਤਕਰੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ ਹੀ ਵਡਮੁੱਲਾ ਹੈ।

****

੨. ਸਿੱਖ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨਾ

੧੫੫੯ *(ਆਯੂ ੨੫ ਸਾਲ):* ਬਾਉਲੀ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਹੋ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਰਦਾਲੂਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧ ਗਈ। ਤੀਜੇ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ "ਪਹਿਲੇ ਸੰਗਤ, ਪਾਛੇ ਪੰਗਤ" ਬਾਰੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਹੁਕਮ ਕਰ ਰਖਿਆ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਕਾਰਜਾਂ ਸਦਕਾ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾ ਵਿਚ ਜਾਤ ਪਾਤ ਅਤੇ ਧਰਮ ਬਾਰੇ ਅਨੇਕਾਂ ਭਰਮ ਭੁਲੇਖਿਆ ਦਾ ਨਿਵਾਰਣ ਹੋਇਆ। ਜਿਹਨਾ ਲੋਕਾ ਨੇ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਿਚ ਸਦਭਾਵਨਾ ਸਹਿਤ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਦੇਖਿਆ, ਉਹਨਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਅਜਿਹਾ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਲੋਕਾ ਨੇ ਜਾਤ ਪਾਤ ਦੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦਾ ਝੂਠ ਸਮਝ ਲਿਆ ਕਿ ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਗਲਤ ਸੀ। ਕੁਝ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਤੇ ਉਚ-ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਸਹਿਨ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ ਕਿ "ਨੀਵੀਂ ਜਾਤੀ" ਦੇ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ "ਉਚ-ਜਾਤੀ" ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝਣ।

੧੫੬੬ *(ਆਯੂ ੩੨ ਸਾਲ):* ਕੁਝ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਤੇ ਉਚ-ਜਾਤੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਤੀਜੇ ਨਾਨਕ, ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਵਿਰੁੱਧ ਮੁਗ਼ਲ ਬਾਦਸਾਹ ਅਕਬਰ ਪਾਸ ਸ਼ਕਾਇਤ ਕੀਤੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਕਬਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਕਾਇਤਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ ਦੇਣ ਲਈ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਤੋਂ ਲਾਹੌਰ ਆਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧ ਬਣਾਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਕਬਰ ਕੋਲ ਸ਼ਕਾਇਤਾਂ ਦੇ ਜੁਆਬ ਦੇਣ ਲਈ ਭੇਜਿਆ।

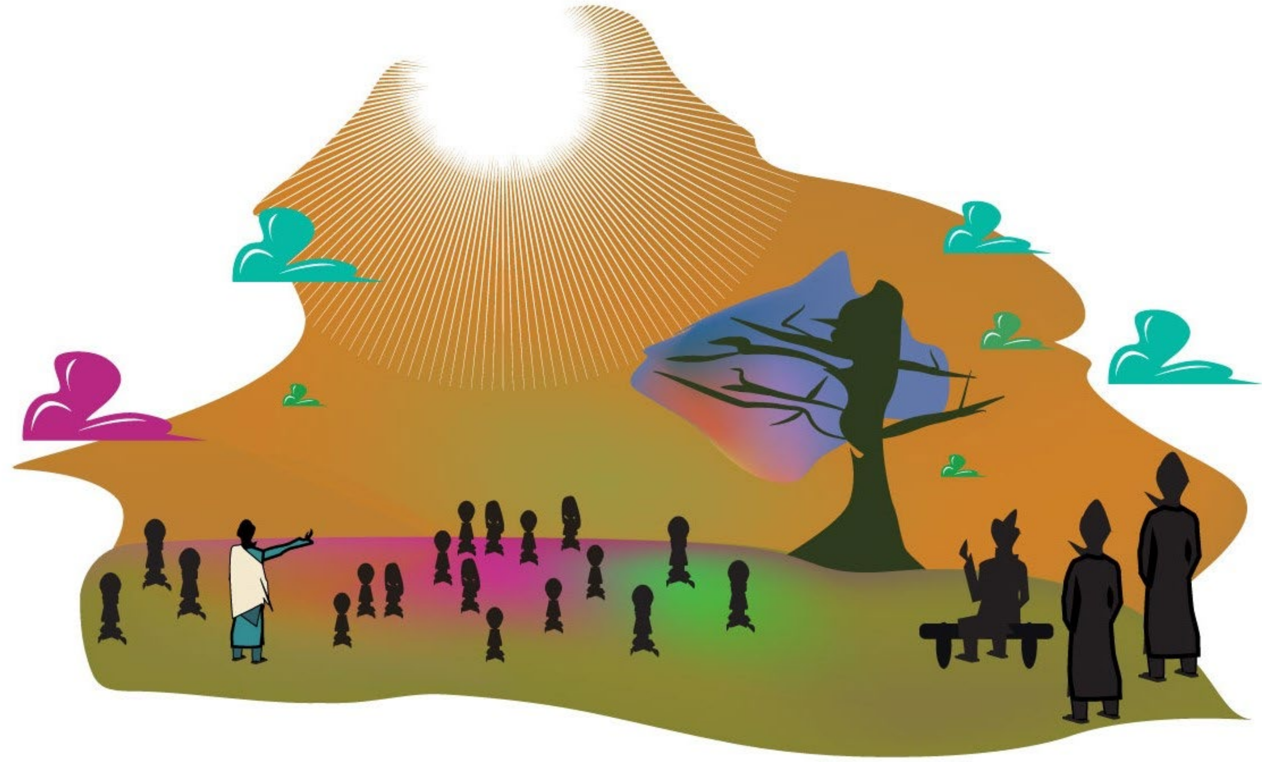

ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਨੇ ਪੂਰੇ ਨਿਸ਼ਚੇ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਚਲਾਏ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਦ੍ਰਿਸਟੀਕੋਣਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ। ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਧਾਰਣਾਵਾਂ ਵਲਖਣ ਹਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਤੋਂ ਵਖਰੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਵਖਰੇਵਿਆ ਦਾ ਉਲੇਖਣ ਕੀਤਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੰਤਰ ਪੜ੍ਹਨਾ, ਬੁੱਤਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨਾ, ਤੀਰਥ ਸਥਾਨਾਂ ਦੀ

ਯਾਤਰਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਜਾਤ ਪਾਤ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਜਾਤ ਪਾਤ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਨਾ।

ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਨੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਵੇਦਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕ ਦਿਹਾੜੀ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਵਾਰ "ਗਾਇਤ੍ਰੀ" ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵੇਦ ਸ਼ੂਦਰਾਂ ਨੂੰ (ਨੀਵੀਂ ਜਾਤ ਦੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ) ਗਾਇਤ੍ਰੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵਰਜਦੇ ਹਨ ਜਦ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀਆਂ ਸਿਖਿਆਵਾਂ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਲਈ ਇਕਸਾਰ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕਹਿਣ ਦੀ ਖਾਤਰ ਦਿਹਾੜੀ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਾਕ-ਪਵਿੱਤਰ ਮੰਤਰਾਂ ਦਾ ਗਾਇਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਦਸਿਆ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੀਰਥਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਉਥੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਵਿਅੱਕਤੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਸਵੱਛ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਕਿ ਸਿੱਖੀ ਅਸੂਲਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਮਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦੱਸੇ ਹੋਏ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਨਾਲ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਕਰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਬੁਰੇ ਖਿਆਲਾਂ ਤੋਂ ਸਵੱਛ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿਚ "ਜਾਤ-ਪਾਤ ਅਧਾਰਤ" ਵਿਤਕਰਾ-ਭਰਪੂਰ ਕਮ ਕਰਨ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਹੈ। "ਉਚ-ਜਾਤੀ" ਦੇ ਕਹੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅੱਕਤੀ "ਨੀਵੀਂ ਜਾਤੀ" ਦੇ ਕਹੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸਿੱਖ ਕਿਸੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਸਿੱਖ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਹੀ ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ ਰਚੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸਭ ਨਾਲ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨਾਲ ਹੀ, ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਨਿਰਜੀਵ ਪੱਥਰਾਂ ਦੀ ਮੂਰਤੀ-ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਸਦਾਕਾਲ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਦਾਕਾਲ ਹੀ ਹਰ ਜਗਹ ਹਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਨੇ ਬੜੀ ਸੁੱਘੜਤਾ ਸਹਿਤ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਕਾਰਜ-ਕਰਮ ਹਿੰਦੂਆ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਕਾਰਜ-ਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜਵਾਬਾਂ ਨਾਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਕਬਰ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਸੱਲੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕੀਤਾ। ਅਕਬਰ ਨੇ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਨੂੰ ਸਿਰੋਪਾਓ ਦੇ ਕੇ ਸਨਮਾਨਤ ਕੀਤਾ।

ਹਿੰਦੂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਕਬਰ ਕੋਲ ਭਾਵੇਂ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਵਿਰੁੱਧ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਸੀ ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਫਿਰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰਖਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਕਹਿਣ ਅਨੁਸਾਰ, ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਨੇ ਗੈਰ-ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਤੇ ਲਾਇਆ ਜਜ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ ਟੈਕਸ ਮੁਆਫ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਝਾਵ ਦਿਤਾ। ਅਕਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੀਜੇ ਨਾਨਕ ਦੀਆਂ ਸਿਖਿਆਂਵਾ ਪ੍ਰਤੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇਂ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਦੋਨੋ ਟੈਕਸ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤੇ।

****

੩. ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨੀ

੧੫੬੪ *(ਆਯੂ ੩੦ ਸਾਲ)*: ੧੫੫੨-੫੩ ਈਸਵੀ ਵਿਚ, ਤੀਜੇ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਨੂੰ (ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ੧੮-੧੯ ਸਾਲ ਦੇ ਸਨ) ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵੇਂ ਸਿੱਖ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਨੂੰ ਇਕ ਨਵੇਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਅਨੁਭਵ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

੧੫੬੪ ਈਸਵੀ ਵਿਚ, ਤੀਜੇ ਨਾਨਕ ਨੇ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਨੂੰ ਇਕ ਨਵੇਂ ਸਿੱਖ ਕੇਂਦਰ 'ਗੁਰੂ ਕਾ ਚੱਕ' (ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਅਤੇ ਸਥਾਪਤੀ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਕਹੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਨੇ ਸਬੰਧਤ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਅੱਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕੀਤਾ, ਲੋੜੀਂਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ੭੦੦ ਰੁਪੈ (ਅਕਬਰੀ ਕਰੰਸੀ) ਵਿਚ ਖਰੀਦਿਆ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਕਾਗ਼ਜ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲਾ ਸਿੱਖ ਕੇਂਦਰ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਰਾਵੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਵਸਾਇਆ ਸੀ। ਤੀਜੇ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਇਕ ਸਿੱਖ ਕੇਂਦਰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸੋ, ਇਹਨਾਂ ਦੋਨਾਂ ਸਿੱਖ ਕੇਂਦਰਾਂ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਲੋੜਾਂ ਲਈ ਪਾਣੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਨਵਾਂ ਨਿਯੋਜਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸਿੱਖ ਕੇਂਦਰ ਕਿਸੇ ਪਾਣੀ ਸੋਮੇਂ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੰਗਤ ਦੀ ਪਾਣੀ ਦੀਆ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਿਖੇ ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਇਕ ਬਾਉਲੀ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰਵਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਜੇਠਾ, ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ੨੫ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਸਨ, ਨੇ ਬਾਉਲੀ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਅਤੇ ਖੋਦੀ ਹੋਈ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਉੱਪਰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਢੋਆ ਢੁਆਈ ਲਈ ਸਰੀਰਕ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ।

ਕੁਦਰਤੀ ਸੀ ਕਿ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਨਵੇਂ ਸਿੱਖ ਕੇਂਦਰ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਣੀ ਦੇ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਸੋਮੇ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨ। ਆਪ ਨੇ ਇਸ ਨਵੇਂ ਸਿੱਖ ਕੇਂਦਰ ਦਾ ਨੀਹ ਪੱਥਰ ਰਖਣ ਵੇਲੇ ਮੌਜੂਦਾ ਸੰਤੋਖਸਰ ਸਰੋਵਰ ਵਾਲੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਕਰਵਾਈ। ਪਰ ਖੁਦਾਈ ਦੇ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ (ਉਮਰ ੮੫ ਸਾਲ ਵੇਲੇ) ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਬੁਲਾ ਲਿਆ ਤਾਕਿ ਉਥੋਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਕੇਂਦਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਭਾਈ ਜੇਠਾ ੧੦ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਮੁੜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਾਪਸ ਆਏ ਅਤੇ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਮੁੜ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ।

****

੪. ਚੌਥੇ ਨਾਨਕ ਵਜੋਂ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਦੀ ਚੋਣ

੧੫੭੪ *(ਆਯੂ ੪੦ ਸਾਲ):* ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਯਤੀਮ ਹੋ ਗਏ। ਉਹ ਜੀਵਨ-ਨਿਰਬਾਹ ਵਾਸਤੇ ਉਬਲੇ ਹੋਏ ਛੋਲਿਆ ਦੀਆਂ ਘੁੰਗਣੀਆ ਵੇਚ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਫਿਰ ਵੀ, ਉਹ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤ ਸਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ੨੮ ਸਾਲ (੧੨ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ) ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰੇ। ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਇਸਤਰ੍ਹਾ ਵੀ ਖ਼ੁਸ਼ਕਿਸਮਤ ਸਨ ਕਿ ਆਪ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਦੂਜੇ ਨਾਨਕ ਪਾਸ ਵੀ ਆਏ। ੧੫੭੪ ਈਸਵੀ ਤੱਕ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ, ਤੀਜੇ ਨਾਨਕ ਸਮੇਤ, ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਨਿਯਮਾ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਪੱਕ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਆਪ ਪ੍ਰੇਮ-ਭਰਪੂਰ ਸੁਹਿਰਦ ਸੁਭਾਓ ਵਾਲੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਹਰ ਵੇਲੇ ਤਤਪਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਆਪਣੀ ਆਯੂ ਦਾ ਅੰਤ ਨੇੜੇ ਆਉਂਦਾ ਦੇਖ ਕੇ ਅਤੇ ਇਹ ਨਿਰਣਾ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਕਿ ਸਿੱਖ ਬਰਾਦਰੀ ਦੀਆ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਪੱਕ ਹਨ, ਤੀਜੇ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ੯੫ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਨੂੰ ਚੌਥੇ ਨਾਨਕ ਵਜੋਂ ਚੋਣ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਨੂੰ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਉੱਚੇ ਸਿੰਘਾਸਨ ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ ਅਤੇ ਚੌਥੇ ਨਾਨਕ ਦੇ ਅੱਗੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਨਿਵਾਇਆ।

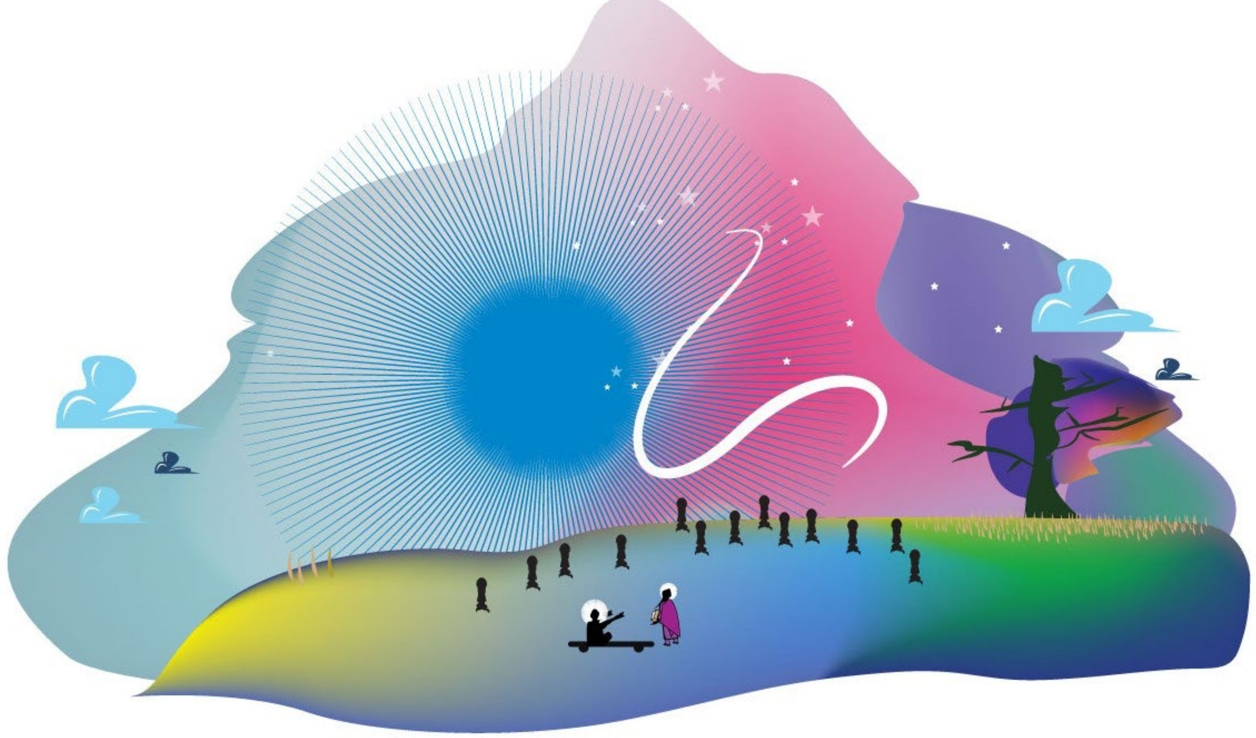

ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਦੇ ਬਚਪਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਅਭਾਗਾ ਸੀ। ਪਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਉੱਪਰ ਅਥਾਹ ਰਹਿਮਤ ਬਖ਼ਸ਼ੀ, ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਗਰੀਬ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪੰਨਾ ੧੬੭ ਉੱਪਰ ਅੰਕਿਤ ਸ਼ਬਦ ਇਸ ਵੇਲੇ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾ ਲਈ ਬਹੁਤ ਢੁਕਵਿਆਂ ਹਨ:

ਜੋ ਹਮਰੀ ਬਿਧਿ ਹੋਤੀ ਮੇਰੇ ਸਤਿਗੁਰਾ ਸਾ ਬਿਧਿ ਤੁਮ ਹਰਿ ਜਾਣਹੁ ਆਪੇ ॥

ਹਮ ਰੁਲਤੇ ਫਿਰਤੇ ਕੋਈ ਬਾਤ ਨ ਪੂਛਤਾ ਗੁਰ ਸਤਿਗੁਰ ਸੰਗਿ ਕੀਰੇ ਹਮ ਥਾਪੇ ॥

ਧੰਨੁ ਧੰਨੁ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜਨ ਕੇਰਾ ਜਿਤੁ ਮਿਲਿਐ ਚੂਕੇ ਸਭਿ ਸੋਗ ਸੰਤਾਪੇ ॥੪॥੫॥੧੧॥੪੯॥

ਰੂਹਾਨੀ ਅਰਥ: ਹੇ ਮੇਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ! ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰੀ ਹਾਲਤ ਬਹੁਤ ਮਾੜੀ ਸੀ, ਮੇਰੀ ਕਿਸੀ ਨੂੰ ਪਰਵਾਹ ਨਜੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਫਸਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕੋਈ ਸਮਝਾਉਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸੁਨੇਹਿਆਂ ਨਾਲ ਸੋਝੀ ਹੋਈ ਹੈ।ਹੇ ਭਾਈ! ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸੁਨੇਹਿਆਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਵਸਾਉਣ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਾਲੀ ਬਿਰਤੀ ਮਿਟ ਗਈ ਹੈ।

****

੫. ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ

੧੫੭੪ (*ਆਯੂ ੪੦ ਸਾਲ*): ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਚੌਥੇ ਨਾਨਕ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਸਮੇਤ ਨਵੇਂ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਨਗਰ ਵਿਚ ਚਲੇ ਜਾਣ। ਚੌਥੈ ਨਾਨਕ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖ ਕੇਂਦਰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਮੁੜ ਆਣ ਆਰੰਭਿਆ।

ਸੰਤੋਖਸਰ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਮੁੜ ਆਰੰਭਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਵੱਡਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਰੋਵਰ ਖੁਦਵਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਆਰੰਭਿਆ। ਇਸ ਨਵੇਂ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਖੁਦਵਾਈ ਕਰਵਾਉਣ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾ ਸੇਵਕਾਂ ਦੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭੋਜਨ ਅਤੇ ਰਹਾਇਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਰੁੱਝੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੰਗਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਕਥਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਕਰਦੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਵੀ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ, ਉਹ ਸੇਵਕਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਖੁਦਾਈ ਕੀਤੀ ਮਿੱਟੀ ਜਾਂ ਚੂਨੇ ਦੀਆਂ ਭਰੀਆ ਟੋਕਰੀਆਂ (ਉਸ ਵੇਲੇ ਸੀਮੰਟ ਦੀ ਬਜਾਏ ਚੂਨਾ ਹੀ ਇਸਤੇਮਾਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ) ਵੀ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਉੱਪਰ ਢੋਂਦੇ।

ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਤੋਖਸਰ ਸਰੋਵਰ ਵੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਛੇਤੀ ਹੀ, ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਘਰੋਗੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਦੇਸ਼ੀ ਵਿਓਪਾਰਕ ਰਾਹਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇਹ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ ਵਿਓਪਾਰ-ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਿਤਿਆਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਓਪਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਭੇਜ ਕੇ ਬੁਲਾਇਆ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਵਸ ਜਾਣ ਲਈ ਕਿਹਾ।

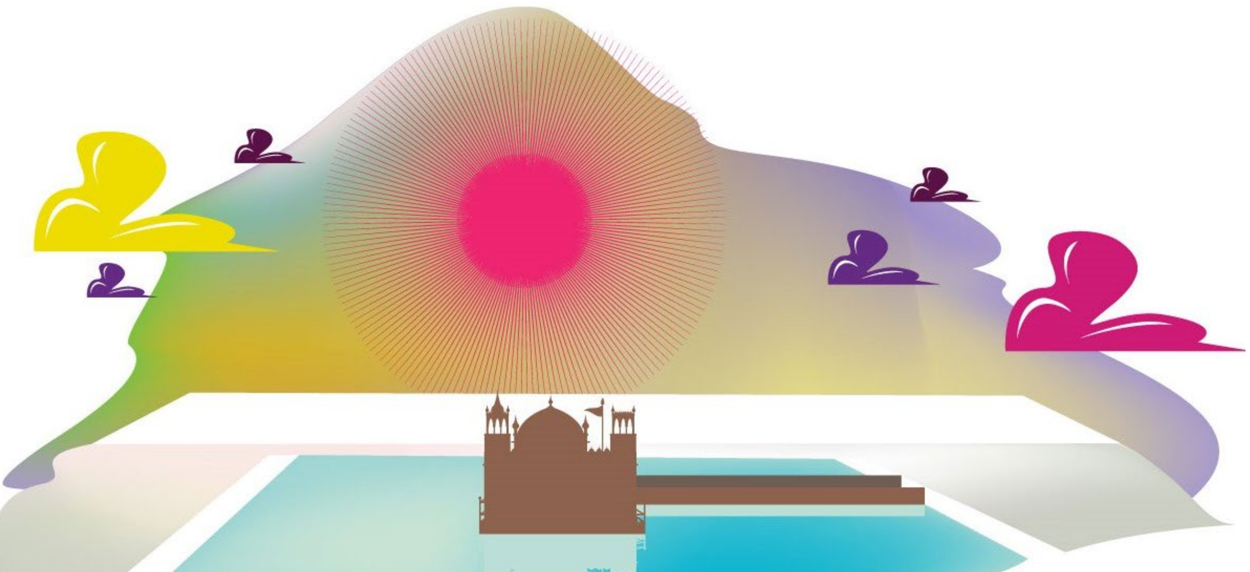

ਇਹ ਉੱਦਮ ਇਕ ਦੂਰ-ਦਰਸ਼ੀ ਮਹੱਤਤਾ ਵਾਲਾ ਕਦਮ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪੂਜਾ ਪਾਠ ਦਾ ਵੀ ਸਾਂਝਾ ਕੇਂਦਰ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਆਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ ਧਰਮ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣਿਆ। ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਤੀਜੇ ਨਾਨਕ ਵਲੋਂ ਅਪਣਾਏ ਮੰਜੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਬੇਹਤਰ ਬਣਾ ਕੇ ਮਸੰਦ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਬਰਾਦਰੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਇਕਸੁਰ ਹੋ ਸਕਣ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਰਸਤਾ ਮਿਲਿਆ।

ਦੋਨਾਂ ਸਰੋਵਰਾਂ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਾਮਿਆਂ ਨੇ, ਇਸ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਕਾਰਜ ਸਮਝਦਿਆਂ, ਆਪਣੇ ਲਈ ਘਰ ਬਨਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੇ। ਸਾਰੇ ਕਿਤਿਆਂ ਦੇ ਵਿਓਪਾਰੀਆਂ ਨੇ ਇਸ

ਜਗਹ ਤੇ ਵੱਸਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਾਮਿਆਂ ਲਈ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਤਾਕਿ ਉਹ ਮਨ-ਚਾਹਿਆ ਭੋਜਨ ਛਕ ਸਕਣ।

੧੫੭੭ *(ਆਯੂ ੪੩ ਸਾਲ)*: ੧੫੬੪ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਖਰੀਦੀ ਇਹ ਜ਼ਮੀਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਵੱਧ ਰਹੀਆ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆ ਕਰਦੀ ਨਹੀਂ ਦਿਸ ਰਹੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵਾਧੇ ਲਈ ਤੁੰਗ ਪਿੰਡ ਦੇ ਵਾਸੀਆ ਤੋਂ ੩੦੦ ਏਕੜ ਹੋਰ ਜ਼ਮੀਨ ਖਰੀਦ ਲਈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨਾਮ ਨਾਲ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਜਦੋਂ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਛੋਟੇ ਬੇਟੇ ਅਰਜਨ (ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਗੁਰੂ) ਨੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲਈ। ਉਹ ਉਸ ਵੇਲੇ ੧੫ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਸਨ। ਅਰਜਨ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਉਸਾਰੀ ਵਿਚ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੀਆ ਭਰੀਆ ਟੋਕਰੀਆ ਚੁੱਕਣ ਵਿਚ ਸਰੀਰਕ ਯੋਗਦਾਨ ਵੀ ਪਾਇਆ। ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ, ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਤਜਰਬੇ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਿਸਿਆਂ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਨਗਰ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ -ਜਿਵੇਂ ਛੇਹਰਟਾ, ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਅਤੇ ਗੋਬਿੰਦਪੁਰ (ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦਪੁਰ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ)।

****

੬. ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜ਼ੋਰ

੧੫੭੭ *(ਆਯੂ ੪੩ ਸਾਲ)*: ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਜਦ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਖੁਦਵਾਈ ਕਰਵਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਹਿੰਦੂ ਬੈਰਾਗੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਸਮੂਹ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਦਰ ਮਾਣ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਪੁਛਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਦੇ ਆਗੂ ਨੇ ਸਤਿਕਾਰ ਸਹਿਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਕਿਉਂਕਿ ਸਿੱਖ ਵੈਦਿਕ 'ਅਸ਼ਟ ਯੋਗ' ਨਹੀਂ ਸਿਖਦੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਕਾਬੂ ਕਰਦੇ ਹਨ? ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਵੈ-ਸੰਵੇਦਨਾ ਤਾਂ ਹੀ ਜਾਣੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੇਕਰ ਮਨ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਹੋਵੇ। ਸਵੈ-ਸੰਵੇਦਨਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਉੱਪਰ ਧਿਆਨ ਲਗਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੋ, ਯੋਗਾ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਿੱਖ ਮੁਕਤੀ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ?

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਇਸ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਲਈ ਵਿਅੱਕਤੀ ਨੂੰ ਦਇਆ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਹਰ ਥਾਂ ਹਾਜ਼ਰ ਨਾਜ਼ਰ ਮੰਨਣਾ ਸਮਝ ਲਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਿੱਖ ਹਰ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਜੁੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ, ਜੋ ਸਭ ਕੁਝ ਬਖ਼ਸ਼ਣਹਾਰਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਰੱਬੀ ਗੁਣ ਅਤੇ ਰੱਬੀ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਦਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਦੁਨਿਆਵੀ ਵਸਤੂਆਂ ਨਾਲ ਲਗਾਵ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਦੁਨਿਆਵੀ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਲਈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਯੋਗਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ।

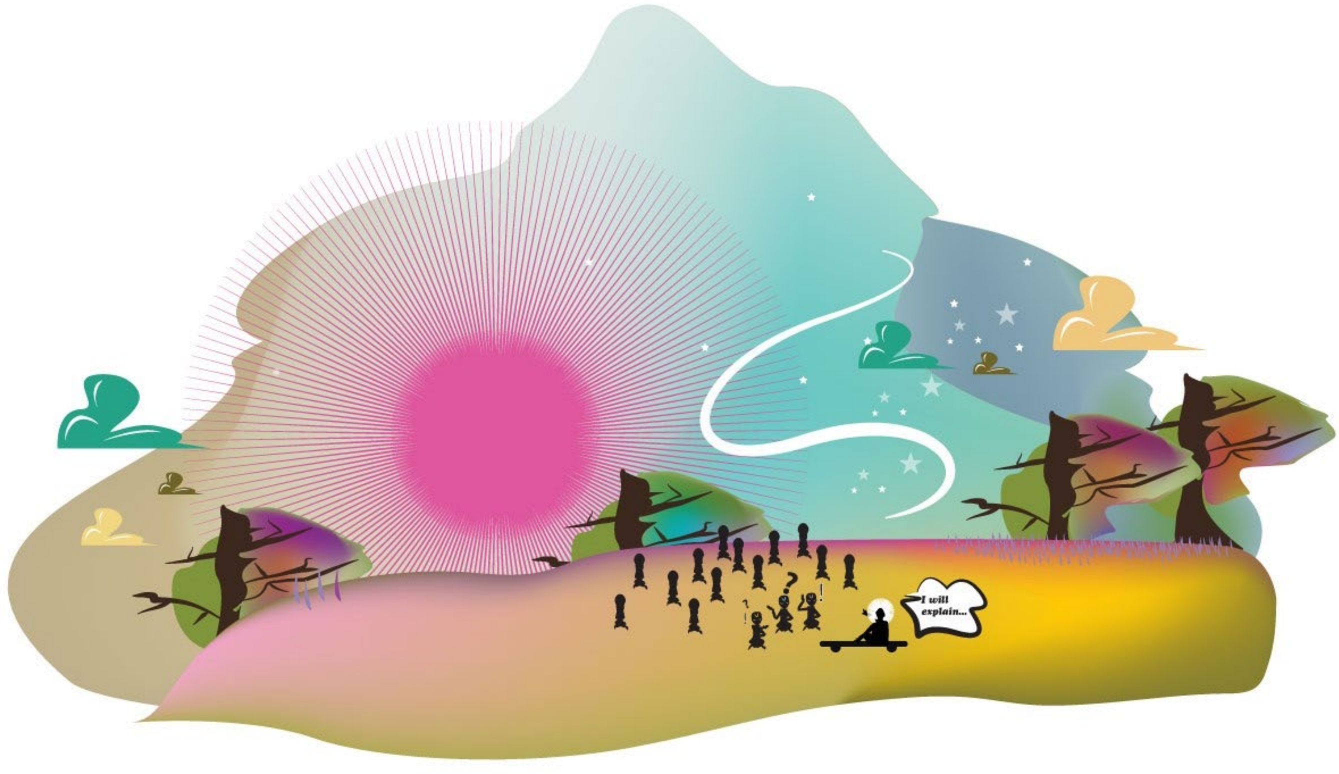

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੂਰਵਜ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਇਕ ਹੈ ਜੋ ਹਰ ਥਾਂ ਹਾਜ਼ਰ ਨਾਜ਼ਰ ਹੈ। ਰੱਬੀ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਦਮ ਯਾਦ ਰਖਣ ਨਾਲ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ

ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂਆਂ ਦੀਆਂ ਸਿਖਿਆਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੰਨਾ ੩੬੮ ਤੇ ਚੌਥੇ ਨਾਨਕ ਦੇ ਹੇਠ ਦਿਤੇ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ:

ਹਥਿ ਕਰਿ ਤੰਤੁ ਵਜਾਵੈ ਜੋਗੀ ਥੋਥਰ ਵਾਜੈ ਬੇਨ ॥

ਗੁਰਮਤਿ ਹਰਿ ਗੁਣ ਬੋਲਹੁ ਜੋਗੀ ਇਹੁ ਮਨੂਆ ਹਰਿ ਰੰਗਿ ਭੇਨ ॥੧॥

ਜੋਗੀ ਹਰਿ ਦੇਹੁ ਮਤੀ ਉਪਦੇਸੁ ॥

ਜੁਗੁ ਜੁਗੁ ਹਰਿ ਹਰਿ ਏਕੋ ਵਰਤੈ ਤਿਸੁ ਆਗੈ ਹਮ ਆਦੇਸੁ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥

ਰੂਹਾਨੀ ਅਰਥ: ਹੇ ਯੋਗੀ, ਸਿਰਫ਼ ਤੰਤੂ ਵਾਜੇ ਵਜਾਉਣ ਅਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਦਾ ਨਾਮ ਉਚਾਰਣ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਤੂੰ ਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ, ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਯਾਦ ਕਰ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਹੇ ਯੋਗੀ, ਤੇਰਾ ਮਨ ਉਸ ਸਰਬਵਿਆਪੀ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਦੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਰੰਗਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਉਸ ਅੱਗੇ ਨਤਮਸਤਕ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ।

****

੭. ਮਸੰਦ ਪ੍ਰਣਾਲੀ

ਤੀਜੇ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ੨੨ ਮੰਜੀਆਂ ਅਤੇ ੫੨ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ ਤਾਂਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਧੀਨ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਚੌਥੇ ਨਾਨਕ, ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਸਥਾਈ ਆਗੂ 'ਮਸੰਦ', ਜੋ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭੂਗੋਲਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਉਪਾਧੀ ਦੇ ਕੇ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਮੰਜੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਿਆ। ਇਹ ਮਸੰਦ ਸੰਗਤੀ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਵਿਚ ਇਕ ਕੜੀ ਦਾ ਰੂਪ ਸਨ ਜੋ ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਮਿਲਣ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਰਜਾਂ ਲਈ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਪਾਸੋਂ ਦਸਵੰਧ ਇਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸਨ ਤਾਂਕਿ ਬਰਾਦਰੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਮਸੰਦ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰ ਵਿਚ ਹੀ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਜਿੰਮੇਵਾਰ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਸਿਰਫ਼ ਉਹਨਾਂ ਵਿਅੱਕਤੀਆ ਨੂੰ ਹੀ 'ਮਸੰਦ' ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਜੋ ਭਰੋਸੇਯੋਗ, ਈਮਾਨਦਾਰ, ਸੁਹਿਰਦ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਭਾਵਨਾ ਰਖਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੀਣ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ ਇਜ਼ਤ ਮਾਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਮਸੰਦ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਕੇ ਚੌਥੇ ਨਾਨਕ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਥਾਨ ਬਣਾ ਦਿਤਾ। ਇਸ ਮਸੰਦ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਕੰਮ ਨੌਵੇਂ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਤੱਕ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ।

****

੮. ਸਿੱਖ ਆਨੰਦ ਕਾਰਜ – ਲਾਵਾਂ

ਚੌਥੇ ਨਾਨਕ ਨੇ ਕੁੱਲ ੩੦ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ੧੯ ਉਹ ਰਾਗ ਸਨ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਾਣੀ ਰਚੀ ਸੀ। ਰਾਗ ਸੂਹੀ ਵਿਚ, ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਚਾਰ ਲਾਵਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਅਧਿਆਤਮਿਕ "ਆਨੰਦ ਕਾਰਜ" ਲਈ ਚਾਰ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰੇ।

ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਜਿਹੜੇ ਚਾਰ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰੇ, ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਸਿੱਖ ਆਨੰਦ ਕਾਰਜ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ "ਲਾਵਾਂ" ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਅਲੰਕਾਰਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਾੜੀ (ਆਤਮਾ) ਦੀ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਪਤੀ (ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ) ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਲੰਕਾਰ ਇਹ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਿਕਟ ਆਉਣਾ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਮੂਲ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ। "ਲਾਵਾਂ" ਦੇ ਇਹ ਚਾਰ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ੭੭੪ ਪੰਨਾ ਉੱਪਰ ਹਨ।

"ਲਾਵਾਂ" ਦਾ ਇਹ ਧਾਰਮਿਕ ਕਾਰਜ ਵਿਅੱਕਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਭਾਲ ਨਾਲ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਆਦਰਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਾਲ ਸਮਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਆਤਮਾ ਦੀ ਇਸ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਯਾਤਰਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਦੀਆਂ "ਲਾਵਾਂ" ਦੀ ਰਚਨਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ, ਇਹਨਾ "ਲਾਵਾਂ" ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੀ ਗਈ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲਾ ਜੋੜਾ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਚਾਰ ਵਾਰੀ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਗਰੰਥੀ ਸਿੰਘ "ਲਾਵਾਂ' ਦੇ ਹਰੇਕ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪਹਿਲੇ ਸਮਿਆਂ ਵੇਲੇ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਰਸਮਾਂ ਨਾਲ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕੀਤਾ। ਇਹਨਾਂ ਰਸਮਾਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਜਨਮ ਅਤੇ ਜਨੇਊ ਪਹਿਨਣ ਬਾਰੇ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ("ਜਨੇਊ" ਇਕ ਪਵਿੱਤਰ ਧਾਗਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜੋ 'ਉਚ-ਜਾਤੀ' ਦੇ ਆਦਮੀ ਪਹਿਨਿਆ ਕਰਦੇ

ਸਨ)। ਇਸਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਤੀਜੇ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਰਨ ਸਮੇਂ ਲਈ 'ਸੱਦ' ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਕਰਕੇ ਹਿੰਦੂ ਰਸਮਾਂ ਰਿਵਾਜਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕੀਤਾ ਤਾਕਿ ਉਹ ਇਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਇਹਨਾ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰ ਸਕਣ। ਚੌਥੇ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਹੁਣ "ਲਾਵਾਂ" ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਕਰਕੇ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਿਮ ਰਸਮਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾਇਆ। ਇਸ ਮਰਯਾਦਾ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਵਲੋਂ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਹੋਣਾ ਹੋਰ ਘੱਟ ਗਿਆ।

****

੬. ਅਗਲੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨਾ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ, ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ (ਦੂਜੇ ਨਾਨਕ) ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ (ਤੀਜੇ ਨਾਨਕ) ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਅਗਲੇ ਗੁਰੂ ਬਨਾਉਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੁਣਿਆ।ਚੌਥੇ ਨਾਨਕ, ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂ ਸਨ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਪੁੱਤਰ ਅਰਜਨ ਜੀ ਨੂੰ ਅਗਲਾ ਗੁਰੂ ਨਿਯੁੱਕਤ ਕਰਨ ਲਈ ਚੁਣਿਆ।

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਤਿੰਨੋ ਸਪੁੱਤਰ ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ ਸਿੱਖੀ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਸਿੱਖ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਸਮੇਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨਾਲ ਇਸ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਰਹੇ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਪਿਰਥੀ ਚੰਦ ਇਸ ਸਿੱਖ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੁਚਿੱਤ ਰਹੇ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵੀ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਅੰਦਰ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਪੱਖਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਸੀ। ਮਝਲਾ ਸਪੁੱਤਰ, ਮਹਾਂਦੇਵ, ਬੈਰਾਗੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਸਿਰਫ਼ ਛੋਟਾ ਸਪੁੱਤਰ ਅਰਜਨ ਹੀ ਰੂਹਾਨੀ ਅਤੇ ਦੁਨਿਆਵੀ, ਦੋਨਾਂ ਪੱਖਾਂ ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨ ਸਨ। ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ, ਹਰ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰਖਦੇ, ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ, ਰਾਗ ਵਿਦਿਆ ਸਿਖਦੇ ਅਤੇ ਸਾਕ-ਸਬੰਧੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਅਤੇ ਸ਼ਾਦੀ ਵਿਆਹਾਂ ਆਦਿਕ ਤੇ ਵੀ ਹਾਜਰ ਹੁੰਦੇ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਮਹਾਨ ਬਣ ਕੇ ਨਿਖਰੀ ਅਤੇ ਉਹ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਬਾਰੇ ਗਹਿਰੀ ਸਮਝ ਰਖਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉਚ-ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇ ਭਰਪੂਰ ਗੁਣ ਸਨ ਜਿਹਨਾ ਸਦਕਾ ਉਹ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ।

ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਅਗਲੇ ਗੁਰੂ ਬਨਣ ਲਈ ਅਰਜਨ ਜੀ ਹੀ ਸਹੀ ਸਨ। ਇਸ ਮਾਣ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਪਿਰਥੀ ਚੰਦ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਸਪੁੱਤਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਪੂਰਾ ਜੋਰ ਲਗਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਭਲੀਭਾਂਤ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਸਪੁੱਤਰ ਹੀ ਇਸ ਜ਼ਿੰਮੇਦਾਰੀ ਵਾਸਤੇ ਪੂਰਣ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਚਿੱਤ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਅਰਜਨ ਜੀ ਨੂੰ ਹੀ ਅਗਲੇ ਗੁਰੂ ਪੰਜਵੇਂ ਨਾਨਕ ਵਜੋਂ ਚੁਣਿਆ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਜੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ੧੮ ਸਾਲ ਦੇ ਸਨ ਜਦ ਉਹ ਗੁਰੂ ਬਣੇ।

****

੧੦. ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਉਣਾ

੧੫੮੧ *(ਆਯੂ ੪੭ ਸਾਲ)*: ਚੌਥੇ ਨਾਨਕ, ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਸੱਤ ਸਾਲ ਲਈ ਹੀ ਗੁਰੂ ਰਹੇ। ਆਪ ਜੀ ਬਹੁਤਾ ਜੀਵਨ ਪੰਥ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਨਾਲ ਲਗੇ ਰਗੇ ਜੋ ਕਿ ਗੁਰੂ ਬਣਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ੧੨ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ੩੫ ਸਾਲ ਲਈ ਪੰਥ ਦੀ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਰਪੱਤ ਰਹੇ।

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲਈ ਆਪਣੇ ਸਪੁੱਤਰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ੨੮ ਅਗਸਤ, ੧੫੮੧ ਨੂੰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ। ਪਿਰਥੀ ਚੰਦ ਨੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨਾਲ ਤਲਖੀ ਭਰਿਆ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਪਰਵਾਰ ਸਮੇਤ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਜਾਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਪੁੱਤਰ ਪਿਰਥੀ ਚੰਦ ਪਿੱਛੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ।

ਚੌਥੇ ਨਾਨਕ, ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ੧ ਸਤੰਬਰ, ੧੫੮੩ ਨੂੰ ਜੌਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾ ਗਏ।

****

੧੧. ਚੌਥੇ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਈਆਂ

੧੫੩੪ - ੧੫੮੧

ਜਨਮ:	ਸਤੰਬਰ ੨੪, ੧੫੩੪.
ਜਨਮ ਸਥਾਨ:	ਚੂਨਾ ਮੰਡੀ, ਲਾਹੌਰ (ਹੁਣ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ)
ਮਾਪੇ:	ਪਿਤਾ ਜੀ – ਬਾਬਾ ਹਰੀ ਦਾਸ ਸੋਢੀ ਮਾਤਾ ਜੀ – ਮਾਤਾ ਦਇਆ ਕੌਰ (ਅਨੂਪ ਕੌਰ)
ਸੁਪਤਨੀ:	ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ (ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ)
ਬੱਚੇ:	ਤਿੰਨ ਸਪੁੱਤਰ: ਪਿਰਥੀ ਚੰਦ, ਮਹਾਂਦੇਵ, ਅਰਜਨ (ਜੋ ਬਾਦ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਜੀ ਬਣੇ)
ਗੁਰਗੱਦੀ:	ਸਤੰਬਰ ੧, ੧੫੭੪ (ਆਯੂ ੪੦ ਸਾਲ)
ਜੋਤੀ ਜੋਤ:	ਸਤੰਬਰ ੧, ੧੫੮੧ (ਆਯੂ ੪੭ ਸਾਲ)
ਉਚਾਰਨ	• ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਕੁਲ ੩੦ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਜਿਹਨਾ ਵਿਚ ੧੯ ਰਾਗ ਉਹ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰੇ। • ਆਪ ਜੀ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ੨੪੬ ਸ਼ਬਦ, ੧੩੮ ਸਲੋਕ, ੩੧ ਅਸਟਪਦੀਆਂ, ੮ ਵਾਰਾਂ (੧੮੩ ਪਉੜੀਆਂ), ੨੮ ਛੰਤ ਅਤੇ ੮ ਸ਼ਬਦ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਨਾਲ। • ਲਾਵਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਣ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾਇਆ। ਇਹ ਲਾਵਾਂ ਅੱਜ ਕਲ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਵਿਚ ਵਿਆਹ ਵੇਲੇ ਪੜ੍ਹੀਆਂ/ਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆ ਹਨ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਮਸੰਦ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ। • ਆਪਣੇ ਪੂਰਵਜਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਆਪ ਜੀ ਨੇ 'ਗੁਰੂ ਦਾ ਲੰਗਰ' ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਚਾਲੂ ਰਖਿਆ ਅਤੇ ਵਿਗਸਿਤ ਕੀਤਾ। • ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਵਹਿਮਾਂ ਭਰਮਾਂ ਦਾ, ਜਾਤ ਪਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਅਤੇ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ।

ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਘਟਨਾਵਾਂ

ਚੌਥੇ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਦੀਆਂ

੧੫੩੫	ਹੈਨਰੀ ੮ ਕੈਥੋਲਿਕ ਧਰਮ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਗਿਰਜੇ ਦਾ ਮੁਖੀ ਘੋਸ਼ਤ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। .
੧੫੪੩	ਨਿਕਲਸ ਕੌਪਰਨਿਕਸ ਮਰ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ੌਨ ਠਹਏ ੍ਰਏਵੋਲੁਟੌਨਿ ੋਡ ਏਓਵਏਲੇ ਭੋਦਇਸ’ ਦਾ ਛਾਪਣ ਕਰਕੇ ਚਰਚ ਸਿਧਾਂਤਾ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਥਿਊਰੀ ਬਾਰੇ ਦਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਗ੍ਰਹਿ ਸੂਰਜ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦੇ ਸਨ, ਨਾ ਕਿ ਧਰਤੀ ਦੁਆਲੇ ਸੂਰਜ ਘੁੰਮਦਾ ਸੀ।
੧੫੪੩	ਮਾਈਕਲ ਐਂਜਲੋ ਨੇ ਰੋਮ ਵਿਚ ਵੈਟਿਕਨ ਦੇ ਸਿਸਟੀਨ ਗਿਰਜੇ ਕੁਰਬਾਨਗਾਹ ਸ਼ਸਿਟਨਿਏ ਛਹਓਪੲਲ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਪੇਂਟ ਕਰਦਾ ਹੈ।
੧੫੫੧	ਰਾਬਰਟ ਸਟੀਫੈਨਸ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਾਬਰਟ ਐਟੀਅਨ ਜਨੇਵਾ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਵਿਅੱਕਤੀ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਬਾਈਬਲ ਨੂੰ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਤਰੀ ਅੰਕਿਤ ਵਿਚ ਵੰਡਵੇਂ ਕੀਤੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਛਾਪਿਆ।
੧੫੫੮	ਕਵੀਨ ਮੈਰੀ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਬਣੀ ਭੈਣ, ਅਲਿਜ਼ਬੈੱਥ ਉਸਦੀ ਵਾਰਸ ਬਣਦੀ ਹੈ ਜੋ ਹੈਨਰੀ ੮ ਅਤੇ ਐਨ ਬੋਲੇਏਨ ਉਸਦੀ ਦੂਜੀ ਪਤਨੀ ਦੀ ਬੇਟੀ ਹੈ। ਅਲਿਜ਼ਬੈੱਥ ਐਨਗਲੀਗਨ ਪਰੋਟੈਸਟਟੈਸਿਮ ਦੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਰਾਜ ਧਰਮ ਵਜੋਂ ਮੁੜ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।
੧੫੬੮	ਚੀਨ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ੬.੦ ਕਰੋੜ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਗਸਤ ੨੦੨੧ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਆਬਾਦੀ ੧.੪ ਬਿਲਿਅਨ ਹੈ। ਅਕਬਰ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਭਾਗ ਨੂੰ ਫੈਲਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਚਿਤੌੜ ਦੀ ਜਿੱਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ੩੦,੦੦੦ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਹਿੰਦੂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਕਤਲੇਆਮ ਕੀਤਾ।
੧੫੭੯	ਬ੍ਰਿਟੇਨ ਦਾ ਨਾਵਿਕ ਸਰ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸ ਡ੍ਰੇਕ ਦੁਨਿਆਂ ਦਾ ਚਕਰ ਲਗਾਦਾ ਹੋਇਆ ਮਲੂਕੂ ਤੋਂ ਹੋਂਦਾ ਹੋਇਆ ਟਰਨੇਟ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
੧੬੦੦	ਐਲੀਜਾਬੈਥ ੧ ਬ੍ਰਿਟਸ਼ਿ ਈਸਟ ਇੰਡਿਆ ਕੰਪਨੀ ਨੂੰ ਇਜਾਜਤ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ਅੰਗਰੇਜ ਏਸ਼ਿਆ ਵਿੱਚ ਫੈਲਨਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਹਵਾਲੇ

੧. *Sikh Tavareekh (Part One, ੧੪੬੯-੧੭੦੮)*, ਡਾ. ਹਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦਿਲਗੀਰ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ – ਸਿੰਘ ਬ੍ਰਦਰਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

੨. *ਗੁਰ ਇਤਿਹਾਸ (ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੨-੯)*, ਪ੍ਰੋ. ਸ਼ਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਸਿੰਘ ਬ੍ਰਦਰਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

੩. *About Compilation of Sri Guru Granth Sahib*, ਪ੍ਰੋ. ਸ਼ਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮਿਤਸਰ।

੪. *Prophet of Devotion – Guru Angad Dev*, ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇਕੀ, ਸਿੰਘ ਬ੍ਰਦਰਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

੫. *ਕੁਦਰਤੀ ਨੂਰ, ਜੀਵਨੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ, ਸਤਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਨਯੂ ਬੁਕ ਕੰਪਨੀ, ਜਲੰਧਰ*

੬. *ਭਇਦ ਠਮਿਏ ਸ਼ਟੋਰਇਸ ੬,* ਸੌਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜਗਦੇਵ, ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਰੀਸੋਰਸ ਸੈਂਟਰ, ਇੰਗਲੈਂਡ।

੭. *Stories from Sikh History ੩*, ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਆਦਿ, ਹੇਮਕੁੰਟ ਪ੍ਰੈਸ, ਨਵੀਂ ਦਿਲੀ।

8. ਸ਼੍ਰੋ. ਗੁ. ਪ੍ਰ. ਕ., website, http://sgpc.net/ten-guru-sahibs/guru-Teg-Bahadar-sahib/

੯. ਗੂਗਲ ਤੋਂ, ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ ਘਟਨਾਵਾਂ

ਹੇਮਕੁੰਟ ਫ਼ਾਊਂਡੇਸਨ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ:

੧. *ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ* (ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ; ੬-੮ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਲਈ)

੨. *ਦੂਜਾ ਨਾਨਕ* (ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ; ੬-੮ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਲਈ)

੩. ਤੀਜਾ ਨਾਨਕ (ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ; ੬-੮ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਲਈ)

੪. ਚੌਥਾ ਨਾਨਕ (ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ; ੯-੧੧ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਲਈ)

੩. ਪੰਜਵੇਂ ਨਾਨਕ (ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ; ੯-੧੧ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਲਈ).

੪. ਛੇਵਾਂ ਨਾਨਕ (ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ; ੯-੧੧ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਲਈ)

੫. ਸਤਵਾਂ ਅਤੇ ਅਠਵਾਂ ਨਾਨਕ (ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ; ੧੨-੧੪ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਲਈ)

੫. ਨੌਵੇਂ ਨਾਨਕ (ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ; ੧੨-੧੪ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਲਈ)

੬. ਦਸਵੇਂ ਨਾਨਕ (ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ; ੧੨-੧੪ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਲਈ)

੭. ੧੭੧੮-੧੯੦੧ ਦੇ ਸਿੱਖ (ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ; ੧੨-੧੪ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਲਈ)

੮. ਸਿੱਖੀ ਮੇਰੇ ਲਈ - ਇਥੇ ਅਤ ਹੁਣੇ, ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਚਦੇਵਾ ਨਾਲ (ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ)

੯. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੁ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼, ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਚਦੇਵਾ ਨਾਲ (ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ)